A francia szociális gazdaság, és annak rövid összehasonlítása a magyar szociális gazdasággal

Primuszné Sára Réka

DE-EK SOWOSEC

DOI: 10.19055/ams.2013.4/8-9/10

A szociális gazdaság olyan gazdasági tevékenységeket egyesít, melyek keretén belül különböző közösségek, a teljesség igénye nélkül sorolva szövetkezetek, kölcsönös biztosítóegyesületek, és egyesületek jöttek létre.

Több érték mentén csoportosítható a szociális gazdaság tevékenységeinek köre, melyben a legfontosabb inspiráló elv a szolidaritás elve. E szerint a közös érdek előbbre való, mint az egyéni, illetve a döntések meghozatala demokratikusan kell, történjen (egy személy egy szavazat), mely során minden tag ugyanolyan jogokkal rendelkezik.

A szociális gazdaság története Franciaországban

A francia egyesülési tradíció sokkal mélyebben gyökerezik, mint minden egyéb, a szociális gazdaságról szóló legújabb kori törekvés akár ott, akár egész Európában. Az egyesületiség gyökerei tehát nem csupán a civil és szolidaritás-alapú gazdaság egy projektje, hanem a kooperatív szocializmus tradíciójának az egyik központi fontosságú megjelenési módja, mely mindennek előtt a demokratikus indíttatású republikánus mozgalomhoz kötődik.

Még a Francia Forradalom előtti időkben, 1780-as években számos egyesülés alapult a testvériség és egyenlőség eszméjén alapulva, a Felvilágosodás szellemében.

Ezek a mozgalmak alapozták meg a forradalom tömegbázisát, 1793-ban akadémiák és női egyesületek, 1795-ben klubok alakultak. 1791-ben még tiltott volt minden gazdasági és politikai célú egyesülés, mely helyzetre a változást az Allard és Chapelier Törvények elfogadása hozott valamiféle megoldást. Ennek a témának a valódi kifejtése, egyetemes jogosultsággá tétele azonban az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által összeállított, és elfogadott Emberi Jogok Nyilatkozatával érkezett.

A XIX. század első felében az egyesületek különböző mozgalmak hatására alakultak meg, elsősorban munkások egyesületeiként, melyek egyúttal politikai célokat is magul elé tűztek. Fontos, kimondott céljuk volt a kölcsönös szolidaritás biztosítása tagjaik felé. A szakképzett munkások által alapított egyesületek kezdték aláásni a korábbi testületi működéseket, egyre határozottabban a szekularizáció és a demokrácia elkötelezett szószólóivá váltak.

1815 és 1848 között Leraux és Tristan fogalmazták meg legmarkánsabban kritikáikat a poszt-korporatista működések ellen, szorgalmazva egy ún. Munkaunió, azaz egy "munkaszakszervezet" felállítását. Ennek kialakítása a testvériség érzésére, és a szimpátiára épített, kölcsönös segítségnyújtáson alapult, minden dolgozó taggá válhatott, és hozzájárulhatott a vezetéshez.

1831-ben a Buchez nevével fémjelzett mozgalom hatására az egyesülés szélesebb jelentésű formája is megjelenhetett. Tágabban vett értelmet nyert az egyesülés azáltal, hogy saját maga is a szabadság szimbólumává vált. Ebben az értelmezésben olyan kollektív eszköz az egyesülés, mely egyenlő jogokat és kötelességeket ad tagjainak, munkásai között a versengést megszünteti, s melyben a benne dolgozók munkaeszközeiket és erejüket is "megosztják" egymással.

A nemzetközi téren zajló párhuzamos események között jelentősként említhető 1844-ben, az Angliában létrehozott az "Egyenlőség Úttörői" csoportosulás, illetőleg az 1847-ben Friedrich Wilhelm Raiffeisen által Németországban létrehozott szövetkezeti pékség.

1848-ra Franciaországban már nagyon sok egyesületről tudunk. Univerzalitást nyert az intézmény abban az értelemben, hogy magát az államot is politikai egyesülés irányította. E gondolatiság vezette a törekvést, hogy ennek példájára a gazdaságot is egyesülési formában irányítsák: ezt képezte le a dupla jelentésű demokratikus és szociális köztársaság ideája. Minden erre törekvő szerveződést két fontos jellemző határozott meg: a világi vagy vallásos önkéntes indíttatású tagság, illetőleg a minden téren demokratikus társadalom eszméjének megtartása, a politikai indíttatású tartalom, mint alapvető indíttatás.

A XIX. század második felében az egyesülések ügye a jogi szabályozás periódusába került. Hosszú évek huzavonái után a "szociális gazdaság szervezetei" címke került a szervezetekre. E definíció lényege, hogy a szociális gazdaság minden szervezeti formájában, legyen az szövetkezet, kölcsönös biztosítóegylet vagy egyesület, közös pont a korlátozott profitra való törekvés. A század végére az előbbi mozgásoktól

függetlenül újra fölmerült a szolidaritás eszmeisége, mely nyomán az egyéni jogokat és az állam felelősség kérdését igyekeztek összeegyeztetni (politikusok, jogászok és szociológusok, mint Bourgeois, Durkheim, Duguit vagy Bouglé).

A XX. század első 60 évében az egyesülések létrejötté természetes társadalmi reakció volt a gazdasági piacrobbanásra, s ez alapjaiban meghatározta a későbbi állami beavatkozások útját is. A szociális tematika a piacgazdaság működése nyomán létrejött társadalmi problémák enyhítésére alkotta meg a szociális törvényeket, beleértve a munkások jogait szabályzókat is.

E törvények közül első volt az 1901-es Törvény, mely végre elismerte az egyesülési jog, ezzel együtt a nonprofit egyesülések létezését az évszázados csatározások után. Az elismerés mellett ezzel lett vége a titkos társaságok, forradalmi klubok, és munkás-együttműködések korának is.

A jóléti állam fejlődésével párhuzamosan a piacgazdaság és a jóléti állam szétválása a szociális gazdaságba tartozó szervezetek szétagulódását is elősegítette. Az alábbiakban négy, nagyjából egységes csoportra leírása olvasható, melyek ettől az időszaktól kezdve a szociális gazdaság szervezeteit alkották Franciaországban.

Ezek egyik formája tehát a **szövetkezet**, mely elsősorban azokban a szektorokban tudott hosszabb távon megélni, ahol a kapitalista érdekek nem bírnak erősek lenni. E szerveződések önmegvalósítási törekvései azonban maximálisan elhomályosították a vállalkozások harcias politikai elképzeléseit. A jogi alapot a szövetkezetek működéséhez az az 1947-es törvény hozta meg, mely ötféle szövetkezetcsaládot állapított meg: felhasználói, banki, termelői, kooperatív vállalkozási és közös érdekeket támogató, vagy partnereket egyesítő szövetkezeteket. Emellett léteznek ma is olyan szövetkezetek, melyek termékek minőség-ellenőrzésére, a vidéki bankhitelek ellenőrzésére jöttek létre, vagy éppen az ételkészítés-elosztást segítik (pl. chèque-déjeuner).

A jóléti állam virágzása a **kölcsönös biztosítóegyletek** számára is fordulópontot jelentett. 1945-ben általános biztosítási rendszert alakított ki az állam, így a kölcsönös biztosítóegyletek csak kiegészítő szerepet játszhattak a továbbiakban. Franciaországban az intézményesülésnek ez a folyamata a Bismarck által elindított korporatista mintát hozta, minthogy a társadalombiztosítást összekötötte a munkajogvédelem meglétével.

Jelenleg is működnek a kölcsönös biztosítóegyletek a baleseti károk esetén, illetőleg a gépjármű-biztosítások területén.

A korporatista típusú jóléti állam berendezkedése Franciaországban több helyet hagyott a harmadik egyesülési formának, az **egyesületek** működésének. Az egyesületek már korábban beléptek működésükkel a szociális kérdések addig feltérképezetlen területeire. Az állam jó gondviselőként a törvénykezési szabályozás és

finanszírozás útján irányíthatja az egyesületek életét, eszközül ehhez a szükséges anyagi forrásokat biztosítja. Ezek a szabályozások vezettek el a nagy, nemzeti föderációk létrejöttéhez is mind állami, mind vallási területen. Az egyesületek nagy számban működnek a szociális szolgáltatásban, ennek valódi következménye kritikaként is megfogalmazható: erős centralizációt hozott mindez magával, illetőleg az államtól való pénzügyi és jogi függőségüket.

Az egyesületek társadalmi dinamikában elfoglalt helyük alapján juthatnak valódi elismertséghez. Széleskörű működési területükre álljon itt pár példa: otthoni segítségnyújtás, alternatív kórházi ellátás, ellátás fogyatékkal élő személyek számára, üdülőfalvak, közösségi központok, szakképzéssel foglalkozók, illetőleg olyan egyesületek, melyek a gazdasági tevékenységük révén vállalkoznak, stb.

A negyedik említésre alkalmas csoport a szociális gazdaság működési formájában az **alapítvány**. Az 1987-es törvényi szabályozás szerint ez az a forma, melyben szabályozottan folyhat áruk, jogok, források továbbadása a köz érdekeinek és a nonprofit működés követelményeinek megfelelően.

Hosszú távon a folyamatok oda vezettek, hogy az egyesülések a jogkövető működésre és a technikai irányításra helyezett hangsúlyaik okán nagyrészt elveszítették a közérdekre ható törekvéseiket. Ezen túl nehéz meghatározni a közös pontokat a szociális gazdaság egyes szereplői között, mert míg például a szövetkezetek magukat piacorientált vállalkozásokként határozzák meg, addig az egyesületek megmaradtak a szociális területen betöltött szerepüknél.

Az 1960-as évek végére a francia szociális gazdaság fejlődésében fontos pont volt a jogi felismertetése a különböző működési formáknak, mely egyúttal a szelekciót is elindította a már létező kezdeményezések között - létrejött a szervezetek intézményesülése. Emellett a szövetkezeti modell a szociális gazdaság standardjává vált, ezzel nagyrészt teljesen figyelmen kívül hagyva a korábbi fejlődés előnyös vonásait, azaz a többféle működési forma jótékony, és fejlődést generáló voltát, illetőleg a gazdaság nem-piaci ágazatainak működési formáit. A szociális gazdaság fejlődési korlátai közé számít az a közvetett haszonelvűségi változás az idők során, ahogyan a működés "érdeklődés hiányában" depriválódik a szervezett működés igényei okán (azaz legyen minden minél kevésbé összetett, a magasztos célok nem szükségszerűen kell, hogy megjelenjenek a valódi élet valódi működéseiben). Mindezek kapcsán fontos kritika az is, ahogyan az egyszerűsödés folyamata során a szélesebb társadalmi szerepük tekintetében e vállalkozásoknak elveszítik a kollektív cselekvő szerepkörét, mely a későbbi (szak)politikai hatékonyságuk esélyét is elveszi.

További kritikája még a szociális gazdaság elméletének, hogy nem képes ellefelejteni azt az alapállást, miszerint a modern gazdaság egyenlő a piaccal. E gondolatmenetben teljesen ellefejtődik, hogy míg a piac elsősorban gazdasági fogalmat jelöl, addig a szociális állam által végzett redistribúció tisztán kiegészítő funkciót lát el.

E gondolatmenet következtében rendszerint a szolidaritás élő dimenziója felejtődik ki a gondolkodásból.

Mindezek ellenére a szociális gazdaság azon intézményi dimenziója továbbra is megmarad, miszerint a működés keretében kollektív cselekvés zajlik, mely dimenzió maga igazolja a szociális gazdaság létjogosultságát minden jogosan megfogalmazott kritika ellenére is.

A XX. század utolsó évtizedeiben a több világméretű jelenség hatásával szembesült a szociális gazdaság szektora is Franciaországban. A szektor saját fejlődése, a társadalom általános előregedése, a családi struktúrákban történt változások, illetőleg a globalizáció hatására létrejövő egyenlőtlenségek fémjelzik ezt az időszakot. A foglalkoztatás arányának változásai, illetőleg a fogyasztói magatartás általánossá válása mellett mozgalmak jöttek létre a mennyiségi helyett minőségi tartalomra való koncentráls jegyében. Így léptek be új szereplőként a szociális gazdaság színterére a feminista vagy éppen környezetvédelmi indíttatású szervezetek. Új lendületet kapott a demokratikus törekvések érvényesítése is a szervezeteken keresztül. Olyan klienskört tudott elérni rugalmas szolgáltatásaival egyre inkább a szektor, mely a hagyományos, állami vagy kereskedelmi szolgáltatásokból kiszorultak, akik a foglalkoztatás világából estek ki, vagy akik alternatív megoldásokat kerestek szolgáltatás-igényeikhez.

2000-ben a témára nézve egyre erősödő kormányzati figyelem végül regionális konzultációkat generált, illetőleg az 1901-es törvény centenáriumának megünneplését.

A jövő mindenképpen az a francia szociális gazdaság számára, hogy a szociális mozgalmak és a társadalmi szervek közötti kapcsolatokat javítva érjen el a szektor mélyebb elismerést és támogatást a társadalom részéről. A harmadik szektor francia megközelítése alapvetően a szociális gazdaság oldaláról történik, az utóbbi harminc év története a sokféle szervezet jelenléte összesítésében a civil, illetőleg szolidaritás-alapú gazdasági perspektívát követi.

A szociális gazdaság jellemzői, aktuális adatai Franciaországban

A szociális és szolidáris gazdaság Franciaországban képviseli jelenleg a társadalmi innovátor szerepkörét. Erős ágazatnak minősül, amit az alábbi adatokkal is szeretnénk alátámasztani (forrás: www.socialinnovationeurope.eu):

- a nemzeti foglalkoztatás 10 %-át adja,
- 4-5 %-kal nőtt a foglalkoztatás aránya, amivel azt mutatja, hogy más ágazatokhoz képest a válság hatása kevésbé érződik rajta (pl. hagyományos vállalatok, közigazgatás)

- 203.000 alkalmazottat foglalkoztat, 2,1 milliárd bevételt termel évente,
- a foglalkoztatottak aránya szerint a szektor munkavállalóinak 78 %-a nonprofit egyesületnél, 13,8 %-a szövetkezetben, 5,5 %-a kölcsönös biztosítóegyletben, míg 2,7 %-a alapítványnál áll alkalmazásban,
- 65-70 %-a a szektorban foglalkoztatottaknak nő (kivéve a szövetkezeteket, ahol a nemek aránya egyenlő),
- a szervezetek kb. 20 %-a foglalkoztat 50 vagy annál több alkalmazottat,
- a szektor forgalma a francia GDP kb. 12 %-át adja.

A francia szociális gazdaság alkalmazottainak 95 százaléka a szolgáltató szektorban dolgozik; 36,8 % szociális tevékenységgel, 15,8 % oktatással, 11,8 % pénzügyi szolgáltatással, 7,7 % egészségügyi szolgáltatással, 4,4 % üzleti szolgáltatással, 3,8 % sport- és szabadidős szolgáltatással foglalkozik.

A teljesség igénye nélkül adunk egy felsorolást a példával is alátámasztható sokrétűségről és innovációról, mely a szolgáltatások tevékenységi körét illeti: innovatív fogyasztás, élelmiszer-osztás, helyi ökológiai alapú élelmiszer termelése és disztribúciós hálózata, oktatás, alkalmazott-megosztás, foglalkoztatási tevékenységű szövetkezetek, helyi cserekereskedelmi rendszerek, generációközi interakciók, szociális innovátorok inkubátorai, internetes szomszédsági hálózatok, stb.

Nemzeti irodák, alapok és bankok - felismerve a szükségletet - szintén csatlakoztak a szociális innovációs és vállalkozási programokhoz, azok finanszírozásának támogatására:

- AVISE - szociális vállalkozások nemzeti ügynöksége, alapítva 2002-ben,
- ANSA - az aktív szolidaritás nemzeti irodája, koncentrált figyelemmel az olyan szociális innovációra, mely a szegénység és társadalmi kirekesztés témakörében dolgozik,
- Caisse des Dépôts, MACIF, MAIF, Credit Cooperatif, IDES, France Active - bankok vagy kölcsönös biztosítóegyletek, melyek a szektor finanszírozásában vállalnak szerepet,
- regionális tanácsok - az elmúlt években sok program indításával támogatták a szektort,
- a Szociális és Szolidáris Gazdaság Kamarája - minden francia régióban létrejött szervezet, melyet egy nemzeti kamara irányít.

Sok olyan jövőbeli probléma látható azonban a jelenben, mellyel a francia szociális gazdaság területének hamarosan meg kell küzdenie, az alábbiakban ezekről adunk

egy rövid áttekintést. A szektor korösszetétele szerint 2020-ig legalább 520.000 fő, azaz a szektor foglalkoztatottainak kb. 24 százaléka éri el a nyugdíjkorhatárt. A helyzet kezelési terve pedig még várat magára.

További szükséglet, mely folyamatos utánpótlást igényel, az az innovációs és üzleti igény, mely állandóan új módszerek fejlesztését és átvételét igényli.

Elmondható a szektorról továbbá, hogy óriási aránytalanság van a szektorbeli és a tradicionális fizetések között, az utóbbiak javára. A szektorban a foglalkoztatás csak 55 százalékában zajlik teljes munkaidőben.

A francia szociális gazdaság vázlatos összehasonlítása a magyar helyzettel

A szövetkezeti szerveződés szerepel a korábbi magyar történelemben. A társadalmi innováció legújabb kori története az mégis, amiről a következőkben a franciaországi helyzettel szembeállítva rövid összehasonlító értékelést adunk a következőben.

1990-es évek elejétől kezdve beszélhetünk nonprofit szektorról Magyarországon, mely az előző évtized egyre láthatóbb társadalmi problémáival került szembe a rendszerváltást követően.

Akkor is, és azóta is jelentős tisztán látást igényel a sok tekintetben meg nem oldott helyzet, minthogy a társadalmi változásokra adandó válaszok, struktúrák mindig is nyílt végűeknek kell maradniuk, a finanszírozási kiszámíthatatlansága okán nehezen elérhető az az állapot, melyben a problémákra adott innovatív válaszok egyszerre kreatívak és fenntarthatók is. A szociális gazdaság vagy harmadik szektor szervezeti meghatározásai estében érdemes tehát kerülnünk például a túlságosan megszorító meghatározásokat.

A magyar társadalom problémái a politikai és gazdasági rendszerváltás átmenete okán igen mélyre hatók, és mélyen is gyökereznek. Ilyen a többgenerációs munkanélküliség, a lakhatási és oktatási szegregáció, a foglalkoztatás alacsony szintje, illetőleg az (etnikai) diszkrimináció történelmi öröksége. Strukturális probléma nálunk, mely szembeállítható a francia helyzettel, a finanszírozás súlyos megoldatlanságai: a támogatás-függőség, valamint a hiányos szociális beruházások fentről-lefelé való megközelítésen alapuló döntések, az önkéntes munka nyugat-európai értelemben vett nem elterjedt volta, stb.

Nálunk is problémát jelent a népesség elöregedése, a növekvő munkanélküliség. Komoly gondot jelent a nagy roma kisebbség társadalmi helyzete.

A magyar nonprofit szektorról elmondható, hogy 2010-ben 64.987 nonprofit szervezet volt bejegyezve, melynek 4 %-a működött nonprofit gazdasági társaságként. A nonprofit vállalkozások alapvetően a hazai szolgáltatási szektorban aktívabb szereplők. Számos korábban állami cég, önkormányzat alapított nonprofit gazdasági társaságot, a kedvezőbb jogi és pénzügyi feltételek okán.

A francia helyzethez hasonlóan a szektorban foglalkoztatottak száma és aránya dinamikusan nő, a hazai nonprofit szervezetekben 2010-ben számítottan 116.000 főállású foglalkoztatott dolgozott.

Az értékelések ismeretében elmondható, hogy társadalmi innováció is létezik Magyarországon, de nem túl széles körben. Ezek elsősorban a civil szervezetek működéséhez, már létező szociális szolgáltatásokhoz kapcsolódnak. Az önkéntesség is ugyanígy működik: hiányos szakmai és szervezési háttérrel rendelkező foglalkoztatási ág, mely azonban az utóbbi időszakban egyre nagyobb figyelmet kap, egyre gyakoribbá válik. Mégis messze van attól, a Franciaországban kulturális háttérben gyökerezőnek is mondható szokástól, mely szerint ez ott széles társadalmi rétegek életében működő mindennapi tevékenységi forma.

Magyarországon létezik pár olyan szokatlannak mondható civil mozgalom, mely nem csoportosítható egyik szociális gazdaság eddig tárgyalt fogalmi rendszerébe sem. Ilyen például a Budapest Bike Maffia, mely egyszerre végez közösség-szervező munkát sportolni vágyó fiatalok felé, köti össze mindezt jótékonyági akciók végzése során - azzal együtt - annak népszerűsítésével, és működik maximálisan önkéntes alapon.

A vállalati társadalmi felelősségvállalás is egyre ismertebb Magyarországon, ennek legintegránsabb működési formája a közép-vállalati kategóriában figyelhető meg.

Az Európai Regionális Fejlesztési Alap és a Kohéziós Alap az a két finanszírozási forrás, mely elérhető a társadalmilag értékes vállalkozási ötletek beindításához, a TIOP és TÁMOP formájában. Franciaországtól eltérően azonban itthon nagyon kevés alternatív finanszírozási lehetőség áll rendelkezésre a pályázati támogatáson kívül, mely elsősorban az innovatív programok, szövetkezeti pályázati vállalatok további működtetésének óriási nehézségeiben mutatja hatását.

Ez a probléma tetten érhető a szponzorációs és adományozási kultúra magyar területen érezhető hiányosságaiban, illetőleg a kormányzati, önkormányzati szektor nem elégséges támogatásában. A nem elégséges kitétel ebben az esetben azt jelenti, hogy a társadalmilag fontos gyakorlati érdekképviselőket és munkahelyeket teremtő szociális vállalkozások bármely formája minden területen egyre csekélyebb tervezetten működő támogatáshoz jut. Az egyes, jelenleg sok munkával, de elérhető forrásoktól való függés emellett rendkívül nagymértékű.

Mindazonáltal maradjon részrehajlás e dolgozatban is. Az a hallatlanul fontos meghatározója a szociális gazdaságnak, miszerint működése demokratikus alapon nyugszik, a résztvevők önkéntes választásán alapul, és társadalmilag fontos területeken hoz be lemaradást, minden egyéb hátulütőt, működtetési nehézséget és

kritikát elviselhetővé tesz. A szabadság, egyenlőség, testvériség (és egyben a szeretet) eszményi állapotát ugyanis csak akkor kezdjük hiányolni, amikor már nincs, tehát: örüljünk, ha van rá törekvés.

Irodalomjegyzék

- Philippe Chanial - Jean-Louis Laville: French civil society experiences: attempt to bridge the gap between political and economic dimensions, The third sector in Europe (ed. Adalbert Evers), Edgar 2005, p. 83-100
- Peter Herrmann: Sozialmanagement in Europa, Baden-Baden, Nomos, 2005.
- Johanna Bödege-wolf: Organisationen der Sozialwirtschaft, Baden-Baden, Nomos, 2010.
- A nonprofit (közhasznú) gazdasági társaságok szerepe a magyar nonprofit szektorban (in: Statisztikai Tükör VI. évf. 76. sz. 2012. október 3. KSH)
- Secours Populaire (SPF) www.secourspopulaire.fr
- Caritas France www.secours-catholique.asso.fr/une/index.htm
- UNIOPPS www.uniopps.asso.fr/cgi/index.plx
- Wikipedia française: L'Économie Sociale
http://fr.wikipedia.org/wiki/Économie_sociale
- Stefane Vincent: Social Innovation in France
<http://www.socialinnovationeurope.eu/node/1904>
- Brigitta Jaksa: Social innovation in Hungary és Judith Hamburg: The Corvinus Perspective (in:
<http://www.socialinnovationeurope.eu/node/1907>)
- A szociális gazdaság magyarországi helyzete
<http://www.szocialisgazdasag.hu/szocszovkuttanossz>
- Wikipedia in English: The Solidarity Economy
http://en.wikipedia.org/wiki/Solidarity_economy
- Wikipedia in English: The Social Economy
http://en.wikipedia.org/wiki/Social_economy

... ● ...